

EDYTA CHLEBOWSKA

ORCID: 0000-0001-7814-6323

## *BRODATY MĘŻCZYŻNA W ANTYKIZOWANEJ SZACIE – NIEZNANY RYSUNEK NORWIDA*

24 lutego 2022 r. na aukcji zorganizowanej przez Dom Aukcyjny Desa Unicum w Warszawie został wystawiony na sprzedaż piórkowy rysunek Norwida: *Brodaty mężczyzna w antykizowanej szacie* (nr kat. 4)<sup>1</sup>. Rysunek wykonany jest tuszem lub atramentem żelazowo-galusowym<sup>2</sup> w kolorze brązowym na gładkim białym papierze o wymiarach 17,2 × 19,3 cm (16 × 15,5 cm w świetle passe-partout), oprawiony w wąską współczesną ramę w kolorze złotym. Praca jest sygnowana i datowana, jednak nie była dotychczas znana: nie wspomina o niej literatura przedmiotu ani dostępne źródła archiwalne. Szacunkowa cena sprzedaży została ustalona przez dom aukcyjny na kwotę wahającą się w przedziale od 40 000 do 60 000 zł. Wylicytowana cena znacznie przewyższyła estymację, osiągając sumę 80 000 zł, którą należy jeszcze powiększyć o opłatę aukcyjną, wynoszącą 20 %. Rysunkowe norwidiana, które sporadycznie trafiają na rynek antykwaryczny, już od lat osiągają na aukcjach tak wysokie ceny. W 2017 r. w domu aukcyjnym Agra-Art sprzedano do zbiorów prywatnych *Portret matrony z herbem Pierzchała* (1864, 13,1 × 9,2 cm, rysunek tuszem na papierze, sygnowany) za cenę 51 000 zł<sup>3</sup>. Rok później Biblioteka Narodowa na aukcji w krakowskim Antykwariacie Wój-

<sup>1</sup> <https://desa.pl/pl/aukcje-dziel-sztuki/sztuka-dawna-prace-na-papierze-ldft/cyprian-kamil-norwid/9fd0/> Zob. katalog aukcyjny: *Sztuka dawna: prace na papierze. Aukcja 24 lutego 2022*, Dom Aukcyjny Desa Unicum, Warszawa 2022, poz. 4.

<sup>2</sup> W zbiorach Muzeum Narodowego w Warszawie znajduje się tzw. *Album berliński* Norwida z 1846 r. zawierający 74 karty. Album wypełniają rysunki Norwida w przeważającej większości wykonane właśnie atramentem żelazowo-galusowym. Zestawienie omawianego rysunku ze szkicami pochodzącymi z albumu pozwala przypuszczać, że być może również w tym przypadku Norwid posłużył się atramentem.

<sup>3</sup> <https://sztuka.agraart.pl/autor/licytacje/3309/cyprian-kamil-norwid> (dostęp 10.02.2022). Zob. E. CHLEBOWSKA, „*Portret matrony*” i „*Starzec*”. *Nieznane rysunki Norwida*, „*Studia Norwidiana*” 36: 2018, s. 179-187, il. 1.

towicza zakupiła za cenę wywoławczą 48 000 zł rysunek *Chrystus błogosławiący dzieci* (1857, 22,4 × 30,5 cm, rysunek tuszem i gwaszem na brązowym papierze, sygnowany) pochodzący z kolekcji profesora Kazimierza Wyki<sup>4</sup>.

Rysunek, który trafił na sprzedaż w Desie Unicum przedstawia mężczyznę w dojrzałym wieku, ujętego w półpostaci,  $\frac{3}{4}$  w lewo. Jego twarz jest szczupłą, z obfitym zarostem (wąsy i średniej długości broda), ujęta w lewym profilu i lekko pochylona, ze wzrokiem skierowanym ku ziemi. Mężczyzna ubrany jest w antykizowaną, luźną szatę z szerokimi rękawami, obficie udrapowaną, z narzuconą na ramiona peleryną (płaszczem?). Prawa ręka jest opuszczona i lekko wysunięta do przodu, natomiast lewa została ujęta w podobnym ułożeniu, z tym że wydaje się przywiedziona do ciała. Rysunek wykonany jest z dużą starannością, obficie szrafowany w celu wydobywania trójwymiarowości oraz światłocienia. W prawym dolnym rogu widnieje sygnatura: „w Rzymie / 1847° / C: Norwid.”.

Na odwrocie oprawy znajduje się pieczęć kolekcyjna: „ZE ZBIORÓW ANDRZEJA GRZYBOWSKIEGO” oraz notatka proveniencyjna zapisana odręcznie (atrament, pióro):

Ze zbiorów inż. Kazimierza Mościckiego w Borysławiu, było w posiadaniu Jego syna Tomasz Mościckiego w Warszawie, po jego tragicznej i przedwczesnej śmierci 20 X 1975 r. przypadło mnie.

Andrzej Grzybowski

Nieznane są okoliczności, w jakich rysunek trafił do rąk inżyniera Mościckiego, który związany był zapewne z branżą naftową, jako że Borysław stanowił w okresie międzywojennym centrum naftowego przemysłu wydobywczego<sup>5</sup>. Przypuszczenie to znajduje potwierdzenie w *Słowniku polskich towarzystw naukowych* odnotowującym, że w latach 1937-1939 niejaki Kazimierz Mościcki pełnił funkcję sekretarza Związku Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych w Borysławiu<sup>6</sup>. Wspomniany w notatce syn Kazimierza – Tomasz Mościcki (1927-1975) był aktorem scen warszawskich, podobnie jak kolejny właściciel rysunku, Andrzej Grzybowski (1930-2020), który sporządził powyższą notatkę.

---

<sup>4</sup> Aukcja odbyła się 13 października 2018 r. w krakowskim Domu Polonii. Zob.: M. WÓJTOWICZ, P. WÓJTOWICZ, *47 Aukcja. Antykwariat Wójtowicz*, Kraków 2018, s. 99, poz. 226, tabl. 1. W zbiorach Biblioteki Narodowej rysunek znajduje się pod nr inw. R.22050/I. Zob. E. CHLEBOWSKA, *Chrystus i dzieci. Rysunkowe inedita Norwida*, „Studia Norwidiana” 37: 2019, s. 154-156, il. 2.

<sup>5</sup> Żoną K. Mościckiego była Romana z Bartłów (1895-1963). Zob. S. SZENIC, *Cmentarz Powązkowski: zmarli i ich rodziny. 1851-1890*, Warszawa 1982, s. 467.

<sup>6</sup> *Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. II. *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*, cz. 3, red. nauk. B. Sordylowa, Warszawa 2001, s. 181.



Il. 1. C. Norwid, *Brodaty mężczyzna w antykizowanej szacie*, fot. Marcin Koniak / Desa Unicum

Obaj aktorzy należeli w latach 50. do zespołu artystycznego Teatru Ziemi Mazowieckiej i wielokrotnie występowali wspólnie na scenie<sup>7</sup>. Na marginesie warto dodać, że Grzybowski był niezwykle barwną postacią o wyjątkowo rozległych zainteresowaniach, obejmujących architekturę, rysunek, heraldykę, kolekcjonerstwo oraz jeździectwo. W dziedzinach tych był nie tylko pasjonatem: zaprojektował wiele dworów i pałaców w stylach historycznych oraz wystrojów wewnątrz rezydencjonalnych, zarówno dla klientów prywatnych, jak i np. do Zamku Królewskiego w Warszawie<sup>8</sup>. Projektował również na potrzeby filmu elementy scenografii związane z jeździectwem, np. zaprzęgi konne do *Damy pikowej* Janusza Morgensterna (1972) oraz serialu *Janosik* (1973).

Wracając do interesującego nas rysunku, wypada zauważyć, że najpewniej mamy do czynienia nie tyle z portretem konkretnej postaci, co raczej z wizerunkiem o charakterze imaginacyjnym. Na korzyść tej drugiej ewentualności przemawia wyraźna idealizacja rysów twarzy przedstawionego mężczyzny oraz swiste uwznioślenie podobizny. Cechy te pozwalają łączyć rysunek z licznymi w plastyce spuściznie Norwida podobiznami postaci przybranych w antykizowany kostium, o dostojnych pozach i szlachetnych rysach, nierzadko w otoczeniu ruin lub innych elementów „starożytnego” pejzażu. Najchętniej bohaterami tych prac czynił artysta nobliwych długobrodych starców, przywołujących na myśl postaci proroków, mędrców czy apostołów oraz młode niewiasty o idealizowanym typie urody. *Album berliński* Norwida (1846) oraz trzy krakowskie szkicowniki (1846) prezentują szczególną obfitość takich imaginacyjnych wizerunków „człowieka wiecznego”. Nierzadko sąsiadują one bezpośrednio z portretami osób z bliższego i dalszego otoczenia poety oraz ze scenami, stanowiącymi reminiscencje lat młodości, spędzonych w kraju<sup>9</sup>. Także i później, właściwie aż po ostatnie lata, motyw nobliwego starca pozostaje w twórczości Norwida żywy i artystycznie płodny, by wspomnieć kilka przykładów: *Popiersie rycerza krzyżowego* (1862,

---

<sup>7</sup> <https://encyklopediateatru.pl/teatry-i-zespoły/1334/teatr-ziemi-mazowieckiej> (dostęp: 11.02.2022).

<sup>8</sup> Architektoniczną działalność Grzybowskiego omówił Maciej LOBA w monografii: *Andrzej Grzybowski. Polski historyzm współczesny*, Rzeszów 2008. Sporo światła na różnorodną działalność Grzybowskiego rzuca także katalog wystawy zorganizowanej przez Muzeum w Łańcucie: *Wierchowce i ekwipaże Andrzeja Grzybowskiego* autorstwa Aldony CHOLEWIANKI-KRUSZYŃSKIEJ (Łańcut 2000).

<sup>9</sup> Wymienione zbiory rysunków Norwida przedstawia katalog jego spuścizny plastycznej: E. CHLEBOWSKA, *Cyprian Norwid. Katalog Katalog prac plastycznych*, t. I: *Prace w albumach 1*, Lublin 2014, poz. 1/I – 185/IV. Dalej skrót do tego tomu: Katalog I, cyfra lub ciąg cyfr po przecinku oznacza numer pozycji w katalogu.





Il. 2. C. Norwid, *Mężczyzna z koszem*, 1847, rysunek tuszem na papierze, Biblioteka Jagiellońska

akwarela)<sup>10</sup>, *Starzec w todze* (przed 1865, rysunek tuszem; Katalog IV, 761), *Homer – winieta* (1870, rysunek piórem; Katalog IV, 807), *Głowa starca I* (ok. 1873, rysunek ołówkiem; Katalog IV, 819); *Profil starca* (ok. 1873, rysunek piórem, Katalog IV, 835); *Chrystus wśród faryzeuszów* (ok. 1880, rysunek kredką; Katalog IV, 892), *Głowa starca II* (ok. 1880, rysunek tuszem; Katalog IV, 894).

<sup>10</sup> E. CHLEBOWSKA, *Cyprian Norwid. Katalog prac plastycznych*, t. IV: *Prace luźne 2*, Lublin 2019, poz. 751; dalej w przypadku tej pozycji używam skrótu: Katalog IV, cyfra arabska po przecinku oznacza numer pozycji w tomie.

Szkic *Brodatego mężczyzny w antykizowanej szacie* nie powstał zapewne na podstawie bezpośredniej obserwacji, lecz z pamięci, o czym świadczy zarówno idealizacja wizerunku, jak również układ draperii, poddanych wyraźnej stylizacji. Pojawiają się tutaj charakterystyczne dla innych szkiców Norwida detale w formie „pętelek”, specyficzne spiętrzenia fałd, a także inne zabiegi stylizacyjne, jak choćby dekoracyjny, miękko falujący bieg kreski, nadający całości swoistej elegancji. Pod względem stylistyki rysunek wydaje się najbliższy kilku powstałym w tym samym czasie piórkowym szkicom wykonanym przez Norwida dla Józefa Bohdana Zaleskiego (zob. il. 2, 3)<sup>11</sup>.



Il. 3. C. Norwid, *Autoportret rzymski I*, 1847, rysunek tuszem na papierze,  
Biblioteka Jagiellońska

<sup>11</sup> E. Chlebowska, *Cyprian Norwid. Katalog prac plastycznych*, t. III: *Prace w albumach 3; Prace luźne I*, Lublin 2019, poz. 572-582. Dalej skrót do tego tomu: Katalog III, cyfra arabska po przecinku oznacza pozycję w katalogu.

W styczniu 1848 r. – wspominając otrzymane od przyjaciela szkicowe drobiazgi – Zaleski pisał do Norwida:

Donieś nam, co mówią w Rzymie. Wszakże nie rozpisuj się szeroko. Szkoda, abyś odrywał się od miłszej i ważniejszej pracy. Listy mogą być krótkie, a natomiast szkicuj piórem, jak było na Via Felice u nas, portrety itp. do listu. Co mamy tych études, chowamy jako najmiłsze pamiątki. A to cię nic nie kosztuje, nawet nie przerywa konwersacji wieczornej. Owóż rysunczki przysyłaj, bo zarazem będzie w nich dowód pamięci Twojej o mnie<sup>12</sup>.



Il. 4. C. Norwid, *Rzymianin*, 1846, Muzeum Narodowe w Warszawie

<sup>12</sup> J.B. ZALESKI, *Korespondencja*, t. 2, wyd. D. Zaleski, Lwów 1902, s. 91. Por. także: PWSz VIII, 475-476; Z. TROJANOWICZOWA, Z. DAMBEK, przy współudziale J. CZARNOMORSKIEJ, *Kalendarz życia i twórczości Cypriana Norwida*, t. 1, Poznań 2007, s. 265.

W trakcie salonowych towarzyskich spotkań, w jakie obfitowały pierwsze lata spędzone na emigracji, Norwid stale widywany był ze szkicownikiem, którego karty wypełniał portretami otaczających osób, fragmentami zaobserwowanych scen, ale także fantazyjnymi sylwetkami i figuralnymi scenami, odsyłającymi do dalekiej przeszłości. Nader chętnie ofiarowywał znajomym i przyjaciołom powstające wówczas ad hoc drobne rysunki i szkice, opatrując je niekiedy autorską sygnaturą, czy to w formie fantazyjnego monogramu wiązanego, czy pełnego podpisu. Wśród tych pamiątek były nie tylko dopracowane, staranne rysunki, ale i kreślone pospieszną, syntetyczną linią szkice utrwalające ledwie zarys, ślad poczynionej obserwacji czy ulotnej myśli.

Wizerunek *Brodatego mężczyzny w antykizowanej szacie* zaliczymy bez wątpienia do tej pierwszej grupy, choć jednocześnie bez trudu dostrzeżemy w tym rysunku warsztatowe niedociągnięcia charakterystyczne dla rysunkowej i malarzkiej twórczości Norwida, wynikające z braku pełnego akademickiego wykształcenia. O ile artysta radził sobie z reguły doskonale z odtwarzaniem ludzkich fizjonomii, o tyle przedstawianie innych części ciała, zwłaszcza ramion i dłoni, a także bardziej skomplikowanych póz, nierzadko sprawiało mu trudność. W omawianym rysunku anatomiczne błędy dostrzegalne są choćby w sposobie przedstawienia lewej ręki. Zaburzone zostały proporcje: ramię wydaje się bardziej wątle w porównaniu do prawego, choć zgodnie z zasadami perspektywy powinno być odwrotnie, także dłoń jest mniejsza, nadto naszkicowana niezbyt sprawnie. Jerzy Sienkiewicz dostrzegał w spuściźnie twórcy *Solo* predylekcję do powtarzania pewnych utrwalonych póz i gestów oraz do „manierycznej i mnemotechnicznej jakby tendencji do łatwiejszego rysowania: w jednym kierunku – w lewo”<sup>13</sup>. W tym kontekście naszą uwagę zwraca wysunięta lekko do przodu prawa ręka mężczyzny, a zwłaszcza charakterystyczny gest dłoni, który powtarza się w kilku co najmniej rysunkach z drugiej połowy lat 40: *Rzymianin* (Katalog I, 7/1, zob il. 4), *Awantury arabskie VII* (Katalog III, 590), *Szkice z portretem Augusta Cieszkowskiego* (Katalog I, 2a/1), *Starzec siedzący na wzgórzu* (Katalog I, 162/IV).

Rysunek Norwida sprzedany przez dom aukcyjny Desa-Unicum stanowi reprezentatywny przykład nie tylko rysunkowej twórczości z drugiej połowy lat 40. XIX w., ale także całej plastycznej kameralistyki twórcy *Solo*. Norwid, który poprzez swą artystyczną działalność, łączącą słowo i obraz poszukiwał istotnych prawd o człowieku – stale spoglądał w przeszłość, wyłuskując spomiędzy kart historii wizerunek wiecznego człowieka:

---

<sup>13</sup> J. SIENKIEWICZ, *Norwid malarz*, w: *Pamięci Norwida*, pr. zbior., Warszawa 1946, s. 68.



Tu, człeka znów zapytam wiecznego, bo wieczny,  
Bo prawdę mówi – kłamać nie może jak dziecię,  
Od pychy sław pancierzem historii bezpieczny...

(DW IV, 107; *Promethidion*)

## BIBLIOGRAFIA

- CHLEBOWSKA E., *Katalog prac plastycznych Cypriana Norwida*, t. I-V, Lublin 2014-2021.
- CHLEBOWSKA E., „*Portret matrony*” i „*Starzec*”. *Nieznane rysunki Norwida*, „*Studia Norwidiana*” 36: 2018, s. 179-191.
- CHLEBOWSKA E., *Chrystus i dzieci. Rysunkowe inedita Norwida*, „*Studia Norwidiana*” 37: 2019, s. 145-158.
- SIENKIEWICZ J., *Norwid malarz*, w: *Pamięci Norwida*, praca zbior., Warszawa 1946, s. 61-77.
- Słownik polskich towarzystw naukowych*, t. II. *Towarzystwa naukowe i upowszechniające naukę działające w przeszłości na ziemiach polskich*, cz. 3, red. nauk. B. Sordyłowa, Warszawa 2001.
- SZENIC S., *Cmentarz Powązkowski: zmarli i ich rodziny. 1851-1890*, Warszawa 1982.
- TROJANOWICZOWA Z., DAMBEK Z., przy współudziale J. CZARNOMORSKIEJ, *Kalendarz życia i twórczości Cypriana Norwida*, t. 1, Poznań 2007.
- WÓJTOWICZ M., WÓJTOWICZ P., *47 Aukcja. Antykwarjat Wójtowicz*, Kraków 2018.
- ZALESKI J.B., *Korespondencja*, t. 2, wyd. D. Zaleski, Lwów 1902.

## BRODATY MĘŻCZYZNA W ANTYKIZOWANEJ SZACIE – NIEZNANY RYSUNEK NORWIDA

### Streszczenie

Artykuł ma na celu prezentację dotychczas nieznanego rysunku Norwida *Brodaty mężczyzna w antykizowanej szacie* powstałego w Rzymie w 1847 r., który został sprzedany przez dom aukcyjny Desa-Unicum. Rysunek stanowi reprezentatywny przykład rysunkowej twórczości Norwida z drugiej połowy lat 40. XIX w.

**Słowa kluczowe:** Cyprian Norwid; rysunek polski XIX wieku; portret męski; aukcja antykwarcyjna.

*BEARDED MAN IN ANTIQUE-STYLE ROBES*  
– AN UNKNOWN DRAWING BY NORWID

Summary

The article presents a formerly unknown drawing by Norwid, titled “Bearded man in antique-style robes,” originally made in Rome in 1847 and recently sold by the Desa-Unicum art auction house. The drawing is representative of the style developed by Norwid in the second half of the 1840s.

**Keywords:** Cyprian Norwid; Polish nineteenth-century drawings; male portrait; art auction.

*Translated by Grzegorz Czemiel*

EDYTA CHLEBOWSKA – dr., historyk sztuki, adiunkt w Ośrodku Badań nad Twórczością C. Norwida KUL, e-mail: edyta.chlebowska@kul.pl